
 aula Joaquim Molas

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

La intraduïbilitat com a punt de partida

transcripció de la ponència de Simona Škrabec

5 de maig de 2017

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Vilanova i la Geltrú

Moltes gràcies. Gràcies per haver-me convidat, per poder estar aquí amb tots vosaltres; el que hem sentit fins ara és realment interessant. Veureu que els meus títols sempre prometen més que no donen, però he pensat que avui, entre tants crítics, tot es dedicarà a criticar el seu ofici, i he pensat que, en lloc de criticar-lo, intentaré transmetre per què ho fem, quin sentit té el que fem.

Parteixo d'una idea, d'un concepte que a mi, els últims anys, és el que m'ha cridat més l'atenció en els estudis literaris, àmpliament parlant, sobre la intraduïbilitat. Això forma part del llibre de l'Emily Apter, publicat el 2013, en contra de la literatura universal, *Against World Literature*; el que ella ve a dir és molt fàcil: sense entrar, ara, en una complexitat teòrica, no és que no puguem traduir les coses, o no és que la literatura universal no existeixi, evidentment hi ha un corpus enormes que hi ha allà fora i considerem literatura universal sense poder dir, exactament, què és això, però si utilitzem aquest terme que les coses no són traduïbles, la intraduïbilitat, abans de començar a parlar ens hem d'adonar que la comprensió de les obres literàries no és immediata. El que significa això és que no ens la podem apropiari, no podem dir «són nostres, ens pertanyen», perquè no és així, sinó que la literatura és una cosa que tot just s'ha de conquerir, hi hem d'entrar, i en aquest sentit la traducció és un molt bon exemple, perquè és molt plàstic: si una obra està escrita, per exemple, en eslovè, els que sou en aquesta sala, sense mi, no tindreu res a fer, perquè l'obra és incomprendible, fins que no la fem nostra no podem fer-ho.

Però aquesta traducció, en aquest concepte que voldria exposar avui, és una metàfora per explicar com és de difícil transmetre el saber; tant com és difícil la comunicació, si és possible: som aquí, ens comuniquem, ens entenem, però no és pas immediata, aparent o instantània, és

a dir, per entendre'ns necessitem un esforç, necessitem voluntat i necessitem destresa, és a dir, hem de saber què fem, i per això aquest vincle entre traduir, ser traductor, o interpretar, ser crític, ser exegeta, ser totes aquestes activitats que tenen a veure amb explicar què diu una obra literària, són dos oficis molt pròxims que fan visible com n'és de difícil. El primer pas és extreure el missatge, una cosa comunicable des del text literari; els que hem traduït, o hem traduït molt, sabem que no és sempre evident que ho has entès bé, que saps què és allò que tens allà al davant, inclús una frase senzilla pot ser molt complicada d'entendre, d'interpretar. Però el pas següent és transmetre-ho de nou, que el text literari cobri una altra vida, que es faci més accessible, o que es faci més interessant; és a dir, que l'activitat del traductor o del crític és tornar a posar a l'escenari unes obres que eren als prestatges que ara ens envolten; hi ha un text molt bonic de Goethe que diu que les traduccions són com una flor que has collit al jardí i has posat al gerro, i al cap d'uns dies se't farà malbé, s'assecarà, es morirà; en canvi, la traducció és agafar-la amb les arrels i trasplantar-la en un altre lloc, perquè brotarà, creixerà i donarà fills, noves plantes. La traducció i també la interpretació de les obres literàries tenen aquesta capacitat de fer visibles i presents les obres literàries que, sense aquest entorn, no necessàriament serien, encara, llegides o serien comentades.

Evidentment, mentre ara escoltava el Jordi, tots estem sota aquesta sensació que, quan fem això, és una activitat secundària, i potser només ho esmento: l'escriptor català que més bonica metàfora per al nostre ofici ha trobat és, segurament, Jaume Cabré: i és que tots vivim sota l'ombra de l'eunuc. És aquesta sensació que potser no serem capaços de crear, cosa que és una acusació estranya, perquè escriure un llibre de tots els meus, o de tots els vostres, no és precisament que no sabéssim escriure, o que fóssim eunucs incapaços d'explicar-nos.

Més que això, és important tenir present la idea que la cultura existeix només com una llarga cadena, o dit amb paraules d'avui, com una xarxa que mai es pot irrompre o trencar, perquè el que ens dóna aquesta pertinença és que som capaços de crear un àmbit que no existeix, que no és visible, però que ens connecta amb una xarxa d'individus, de persones capaces d'enfrontar les veritats incòmodes; que llegim literatura perquè allà hi trobem discursos, reflexions, que habitualment no ens connecten, i aquesta connexió es pot establir de temps i espais molt vastos. I és sempre un treball col·lectiu de conquesta del llenguatge, d'aconseguir una precisió; per això la cultura és la capacitat de transmissió mateixa, de superar el límit d'una sola vida humana; per això la literatura té aquest estatus social que, a vegades, no

sabem definir del tot, però la seva capacitat és que manté la seva comunicació molt més enllà de les nostres vides o de la limitació del que som.

Amb aquesta permanència, amb aquesta existència ininterrompuda de discursos, molt sovint pequem de l'altra exageració, que és que veiem els textos literaris i la llengua com una cosa absolutament fixa, immòbil, cosa que no és certa, perquè la llengua i la literatura han de quedar líquides, transformables, vives. Hi ha un poeta —que citaré dues vegades avui—, Tomaž Šalamun, que deia de la poesia que havia de quedar-li líquida com la mel entre els dits; aquesta capacitat que el que diem i el que sentim constantment s'ajusti i sigui apropiable per a la nostra experiència em sembla que és molt important, i per això els textos literaris no són monuments, sinó que els hem d'entendre com una obertura, com una possibilitat de trobada, i també com una possibilitat d'arribar a tenir una experiència meravellosa.

Per què llegim? I, sobretot, per què escrivim sobre els llibres que hem llegit? Hi ha un fet comú, que és com una droga, que és poder-se posar a la pell d'un altre, establir un pont, una comunicació; quan llegim experimentem la capacitat que tenim els humans d'entendre, també, allò que no hem experimentat, o fins i tot que no hem imaginat mai abans. La lectura és una descoberta en molts sentits, però potser la més forta és aquesta experiència que tenim un interlocutor a l'abast; un text literari nostre és aquell amb qui parlem, dialoguem, i aquí es produeix una cosa molt curiosa, perquè la majoria dels discursos en els quals vivim distingeixen, normalment, entre «nosaltres» i «ells», «jo» i «d'altre»; no hi ha una comunicació directa, excepte en la intimitat, no s'estableix cap pont que sigui el «tu». En canvi, el text literari és sempre un «tu», una instància que obre una comunicació immediata, present, que ens implica, que ens obliga i compromet, i aquest «tu» el vaig aprendre d'un altre poeta que sempre m'ha significat molt, Paul Celan, i l'esmento aquí perquè és molt bo saber recordar-nos el seu compromís com un poeta que havia de transmetre, en aquella primera postguerra europea, l'experiència del que havien sigut les matances nazis de la població jueva en una Europa que no volia escoltar i que no volia fer-se càrrec d'aquest esfondrament dels ideals humanístics i tot això que sembla que Europa havia de ser. Doncs bé, un dels seus missatges més importants és aquest «tu», és aquest lligam que uneix lector i autor perquè el text és tan obligatori que compromet tant a qui l'ha escrit com a qui el llegeix. Perquè allò que llegim, que entendrem, que transmetrem —el que hem sentit a la conferència del Jordi—, és el que quedarà: d'alguna manera, la responsabilitat de la crítica no és només de curta durada, sinó

que estem passant pel sedàs tot el que ens envolta, i estem decidint molt conscientment quines coses tindran pes i quines no.

Entendre, però, què ens diu un text literari no és sempre fàcil; la traducció ens ensenya com és de difícil trobar les equivalències, i com de sovint ens equivoquem a l'hora d'entendre el sentit pel desconeixement o per la inèrcia, o perquè interpretem massa de pressa que això volia dir això i no una altra cosa, i n'estem absolutament convençuts. Per això, per a mi la lectura sempre comença quan m'adono que hi ha una distància, és a dir, quan el text i jo no ens solapem, quan no m'hi puc identificar sense més, quan la comprensió se'm resisteix i quan haig d'examinar els meus propis criteris, cosa que em fa arribar a una conclusió: pensar poèticament, pensar històricament, és entendre que jo sóc aquí i penso d'aquesta manera, que no em solapo, no m'identifico, i d'alguna manera he de definir aquesta distància; aquesta seria la definició del terme «intraduïbilitat».

Volia explicar una petita anècdota que ens va passar la setmana passada; vaig ser a l'Índia, a un congrés a Bàngalor; feien una recepció molt bonica, i sense saber-ho vaig parlar amb un dels grans autors teatrals de l'Índia, Girish Karnad, que escriu en la llengua kannada, i vam parlar sobre com és això d'escriure en kannada i després traduir-se a l'anglès, i ell em va explicar tota la conferència que faria l'endemà, i jo vaig dir-li «oh, però això és així, com en Ngũgĩ wa Thiong'o [que ve la setmana que ve al CCCB], l'escriptor kenià que va ser el primer de tot aquest tercer món colonitzat que va escriure en la seva llengua materna, i després es va convertir en un teòric; va escriure un llibre molt eloqüent que es va titular *Colonitzar la ment*». Li vaig dir això a Girish Karnad; ell, l'endemà, va fer la seva conferència, va explicar la dificultat que suposa passar els textos l'anglès, perquè llavors no és ben bé com en kannada; i al final li van preguntar «per què vostè ha decidit escriure en anglès?», i diu: «bé, com aquell escriptor kenià, que va decidir que la seva llengua petita no servia per res i que havia d'arribar a l'audiència global, i escrivia en anglès». Em vaig quedar de pedra. Un col·lega meu em va mirar i em va dir: «lost in translation». El que vull explicar-vos amb aquest exemple és que entenem només —i és esgarrifosa, aquesta conclusió— el que volem entendre. I ell, com que la cosa no s'adaptava a la seva educació, a la seva manera de fer, a les seves conviccions, la va adaptar, i va trobar un exemple a l'Àfrica que confirmava la seva actitud.

Tot això ens influeix com a crítics: l'emoció, l'experiència prèvia, per això amb el text literari no pot haver-hi mai una relació neutralment correcta, eterna, sempre vàlida, però per l'altra

banda no ens hem d'oblidar que les veritats i el saber sí que existeixen. I aquí citaré un altre cop Tomaž Šalamun, un poema molt bonic sobre Nikola Tesla, l'home que va inventar l'electricitat; el poema explica què va fer, i arriba el vespre, i diu: Nikola Tesla va dir «això és l'electricitat», i se'n va anar a dormir. Les idees tenen aquest poder: quan encertem com a crítics, com a acadèmics, ens en podem anar a dormir, perquè allò creixerà, fructificarà i s'expandirà sense necessitat de grans plataformes, perquè hi ha una cosa, i aquesta recerca del mot just, de la conclusió, crec que és la que més ens defineix. I com a crítics literaris una de les obligacions que tenim és fer visibles aquests processos que entren en joc amb cada acte de lectura; per això no em sembla que la crítica pugui ser pensada com una mera valoració que s'oblida de com d'inestables i provisionals són totes les categories.

Una de les categories que s'ha tornat més inestable al segle XX és la literatura nacional; i gràcies que el Francesc ha dit que quan em llegiu sembla que aporto alguna cosa a la literatura catalana, i evidentment és això: la literatura catalana —i qualsevol altra— com a terme s'ha tornat inestable, perquè vivim en un món que ha desconstruït la perspectiva en tots els àmbits que connecten aquestes categories indiscutibles. El cànon s'ha trencat, l'experiència de les grans guerres, dels desplaçaments, dels exilis —forçosos o no—, i també la capacitat de comunicació, han fet que tots plegats ens hàgim tornat una mica traductors i que la noció de distància s'hagi inscrit en les nostres experiències més íntimes.

Ara tot és revisable, tot pot ser examinat de nou, i això ens porta cap a una pèrdua de seguretats, però amb un gran optimisme: en lloc que aquesta pèrdua de seguretats d'on anem, què fem, ens deixi sols, desorientats, aquesta crítica té una presència cada cop més gran, perquè avui, finalment, tenim una tribuna de la crítica literària en la societat, o de traductors en la societat; aviat hi haurà més taules rodones de traductors que parlen sobre els llibres que dels autors literaris, per exemple, i això fa deu anys no era així. Això es deu al fet que ha crescut molt, en aquest món incert, la necessitat de construir-nos espais provisionals, però certs, sòlids, en el sentit que ens pertanyen, perquè sabem que ens els hem construït nosaltres sols.

En lloc d'aquelles categories preconcebudes —literatura nostra, els grans clàssics eterns, indiscutibles—, ara estem en un marc on ens inserim nosaltres sols i som conscients que definim la nostra identitat tan personal com col·lectiva a consciència; per això el títol del meu últim llibre, si em permeteu, és *Pàtria prestada*: volem ser tal com ens hem proposat, volem comprendre ben bé tot el que ens envolta, volem utilitzar aquesta òptica més oberta i àmplia

per saber més i millor, per això l'ofici que fem no és un ofici marginal o secundari, sinó que s'insereix ben bé al centre del que és el món contemporani, i ens ajuda a pensar que el crític no és una autoritat que diu «això és bo i això és dolent», sinó més aviat un catalitzador que és capaç d'aixecar sensibilitats.

Gràcies.